



Opredelitev poučne knjige za otroke in mladino in lastnosti dobre poučne knjige

A definition of a good educational book for children and youth, and characteristics of a good educational book

> Tina Bilban

Izvleček

Delitev na poučne knjige in leposlovje predstavlja osnovno delitev knjig na področju otroške in mladinske književnosti. Poučno knjigo bi lahko opredelili kot knjigo za otroke in mladino, ki izhaja iz dejanskih informacij o našem okolju in nas samih. Podajanje informacij ni podrejeno literarni obdelavi, glavni vzgib poučne knjige pa je informiranje, lahko tudi motiviranje, torej predvsem poučevanje. Poučna knjiga je knjiga na preseku med umetnostjo, znanostjo (oziroma stroko) in pedagogiko. To pa določa tudi glavne lastnosti dobre poučne knjige, katerih analiza temelji predvsem na večletnem delu in izkušnjah strokovnega odbora, ki je pripravil Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig. Le-te so: zaokroženost tematike in usmerjenost k enotni starostni skupini, kritični pretres uporabljenih podatkov in virov, dobra razlaga, ki je hkrati razumljiva in točna, ter kakovostno oblikovanje z estetskimi in hkrati nazornimi ilustracijami, shemami in interaktivnimi orodji. Zato je nujno, da pri izdelavi poučne knjige sodelujejo strokovnjaki z različnih področij in s tem mladim bralcem omogočijo kakovostno prehajanje med svetovi.

Ključne besede

poučna knjiga, znanost, literatura, pedagogika, otroška in mladinska književnost

UDK 087.5:028.1

Abstract

The division to educational books and fiction is basic division in the areas of children and youth literature. Educational book can be defined as a book for children and youth which is primarily based on actual facts on our environment and ourselves. Information presentation is not subjected to literary presentation and the main aim of educational books is to inform and also motivate, thus to educate. An educational book lies in the crossroad between art, science (i.e. profession) and pedagogy. These things also define main traits of a good educational book. Their analysis is based primarily on years of work and experience of the experts who prepare the Manual for reading of good youth books. The books in this manual form a whole in terms of content, focus on one age-group, critical view of used data and sources, good explanation which is both understandable and exact, as well as quality design using aesthetic and precise illustrations, schemas, and interactive tools. We see that it is essential that the creation of an educational book is the result of work of experts from different fields. This helps young readers quality transition between the worlds.

Keywords

educational books, science, literature, pedagogy, children's literature, youth literature

Kaj je poučna knjiga

Delitev na poučne knjige in leposlovje predstavlja osnovno delitev knjig na področju literature za otroke in mladino. To je temeljna delitev, ki jo najdemo v knjižnicah, ko iščemo gradivo, delitev, ki opredeljuje nakupe gradiva, delitev, ki jo najdemo v *Priročniku za branje kakovostnih mladinskih knjig*, delitev, ki opredeljuje knjige, upravičene do nagrad za najboljšo otroško in mladinsko literaturo (razen Zlate hruške za najboljšo izvirno poučno knjigo so, kolikor vem, vse nagrade namenjene izključno leposlovnim delom za otroke in mladino) itn. Čeprav ta delitev torej vnaprej obvladuje kakršno koli delovanje na področju literature za otroke in mladino, pa se pogosto

postavlja vprašanje, kaj poučna knjiga sploh je, katera dela razumeti kot poučna, kaj razumeti kot najpomembnejše sestavne dele poučne knjige in posledično, kaj razumeti kot dobro poučno knjigo, kam uvrstiti hibride med poučno knjigo in leposlovjem in kaj sploh razumeti kot tovrstni hibrid.

Za boljše razumevanje poučne knjige na področju literature za otroke in mladino v slovenskem literarnem prostoru velja pogledati zunaj njenih meja, k »poučni« knjigi za odrasle in k tujim ustreznici izraza »poučna« knjiga.

Na področju knjige za odrasle v slovenskem literarnem prostoru izraza poučna knjiga ne najdemo, kar bi lahko razumeli tudi v smislu, da izraz poučna knjiga v podtonu vsebuje tudi podatek, da gre za ustrezno otroško ali mladinsko literaturo. Za knjige za odrasle bralce, ki bi jih lahko na podlagi predmeta in načina obravnave primerjali s poučnimi knjigami, se najpogosteje uporablja izraz stvarna literatura (ponekod se uporablja tudi izraz stvarna literatura za otroke in mladino), a glede na uporabo termina v slovenskem literarnem prostoru ni povsem jasno, kaj vse lahko uvrstimo pod termin stvarna literatura: nekatere založbe ločujejo med stvarno literaturo in priročniki, a oboje predstavljajo v skupni kategoriji (*glej* Seznam stvarne literature in priročnikov na spletni strani založbe Miš), v reviji *Bukla*, ki že nekaj let prinaša najbolj obsežen pregled knjižnične produkcije v slovenskem literarnem prostoru, pogosto uporabljajo delitev na stvarno literaturo in esejistiko, ki sta nato znova pogosto zastopani v enotnih prispevkih (Valetič, 2012), v pravilniku za podeljevanje nagrade za najlepšo slovensko knjigo pa na primer ločujejo med stvarno literaturo in znanstvenimi knjigami, a ponovno oboje vključujejo pod okrilje enotne skupine »C« (podobno v nemškem literarnem prostoru ločijo med t. i. Sachbücher in Fachbücher, torej stvarno in strokovno literaturo – *glej* Wikipedija – razlaga pojma Sachbuch). Strokovne obravnave termina stvarna literatura pa tako rekoč ni.

Vsekakor bi lahko rekli, da se področje »poučne« knjige za odrasle, ki vključuje stvarno literaturo in njene najbližje sorodnice, ki jih včasih najdemo v skupini stvarne literature, spet drugič pa ob njej, močno razveji glede na zahtevnost tovrstne literature in njene ciljne bralce: tukaj najdemo tako znanstveno in strokovno literaturo, poljudnoznanstveno literaturo, leksikone in atlase, priročnike, vodnike, kuharske knjige itn. Na podlagi tega lahko ugotovimo, da poučna knjiga za otroke in mladino vključuje vse te zahtevnostne stopnje, da knjige s polic poučne knjige nagovarjajo tako bodoče bralce znanstvene literature kot priročnikov in kuharskih knjig.

Če se ozremo na področje »poučne« knjige zunaj meja slovenskega literarnega prostora, vidimo, da tudi tam, podobno kot na področju »poučne« knjige za odrasle, področja ne obvladuje enoznačno en sam pojem. V angleškem literarnem prostoru, ki ima, vsaj v zadnjem času, na slovenskega verjetno največji vpliv, se tako uporabljata predvsem izraza »non-fiction book« in »information book«. Izraz »non-fiction book« označuje dela, ki jih je avtor osnoval na resničnih dejstvih, informacijah ali prepričanjih. Za dela v tej skupini velja, da avtor sledi prepričanju, da so resnična (*glej* Wikipedija – razlaga pojma non-fiction), v nasprotnem primeru ne gre za njegovo umetniško svobodo (kot v primeru fikcije), temveč za zmotno prepričanje ali laž. Poleg del iz skupine poučne literature najdemo v tej skupini tudi dela, ki jih v slovenskem literarnem prostoru (na primer znotraj kategorizacije literature v večini knjižnic) uvrščamo med literarna dela, na primer *Dnevnik Ane Frank*. Ob prebiranju seznamov t. i. »non-fiction books« pa vidimo, da izraz ni le nekompatibilen s slovenskim izrazom poučna knjiga, temveč tudi sam po sebi problematičen.

Tako na primer prav na vrhu seznama priporočenih »non-fiction books« za otroke na največjem svetovnem portalu za vrednotenje in priporočanje knjig www.goodreads.com najdemo delo *George's Secret Key to Universe* izpod peresa Lucy in Stephena Hawkinga (*glej* Seznam priporočenih »non-fiction« knjig spletne strani

www.goodreads.com). Delo je bilo prevedeno tudi v slovenščino pod naslovom *Jure in zakladi veselja* (2010), gre pa za eno izmed knjig iz niza Juretovih in Aničinih dogodivščin v veselju, v katerih mlada junaka predvsem spoznavata znanost in rešujeta veselje. V napeto znanstvenofantastično zgodbo so spretno vpete poljudnoznanstvene razlage kozmoloških pojavov, s katerimi se srečujeta Jure in Anica. Ker specifiko knjige narekujejo prav poučni elementi, spretno vpeti v napeto zgodbo, so knjige o Juretovih dogodivščinah v veselju uvrščene med poučno literaturo tudi v nekaterih slovenskih knjižnicah (na primer v knjižnici Otona Župančiča Mestne knjižnice Ljubljana), zadnja iz niza knjig o Juretu – *Jure in prapok* (2012) – pa je med poučne knjige uvrščena tudi v *Priročniku za branje kakovostnih mladinskih knjig*. A medtem ko gre pri uvrstitvi med bodisi leposlovje bodisi poučne knjige predvsem za odločitev, kateri elementi prevladujejo, saj se poučnost in leposlovnost med seboj ne izključujeta, je uvrstitev tovrstnih hibridov pri delitvi na non-fiction in fiction bistveno bolj problematična. Glede na to, da naj bi »non-fiction books« po definiciji temeljile na avtorjevemu prepričanju, da gre za prikazovanje dejstev, bi Juretove dogodivščine v veselju torej »moralo« označiti kot laž ali zmoto Lucy in Stephena Hawkinga. Po drugi strani je uvrstitev tovrstnih hibridov med fikcijo manj problematična, saj za slednjo ni nujno potrebno, da ne vključuje tudi resničnih dejstev. Vidimo lahko, da delitev na »non-fiction« in »fiction« ponuja dosti manj svobode v presojanju, kakšen je glavni namen in kakšne so glavne lastnosti knjige, saj nas umestitev knjige, ki je v prvi vrsti poučna, a uporablja tudi fantazijske prvine, pripelje do prikazanega absurda. Delitev na »fiction books« in »non-fiction books« namreč temelji na logičnem načelu izključitve tretjega, torej A ali ne A, kar pa je v literarnem svetu, polnem hibridov in vedno novih zvrsti prehajanj med skupinami izrazito problematično. Kljub temu je delitev na »fiction books« in »non-fiction books« v angleškem literarnem prostoru prevladujoča, bolj ali manj pa načelom takšne delitve sledita tudi naša delitev na stvarno literaturo in leposlovje ter nemška delitev na »Sachbücher« in »Belletristik«.

Manj problematičen je drugi izraz, ki se še uporablja v angleškem literarnem prostoru – »information book«, ki je hkrati tudi bolj soroden našemu izrazu »poučna knjiga«. V obe skupini bi lahko uvrstili bolj ali manj enake knjige, gre pa za razliko v poudarku, ki narekuje naravo knjige. Izraz »information book« temelji na podlagi, na materialu, iz katerega izhaja knjiga, pri izrazu poučna literatura pa gre predvsem za namen, cilj dela, ki ga izraz opisuje. S tem že sam izraz poudarja najpomembnejše dimenzije tovrstne knjige, hkrati pa, kar je pomembno predvsem pri klasifikaciji knjig v knjižnicah, kjer je glavni namen, da bi prave knjige na ustreznih policah prišle do pravih bralcev, sam izraz daje legitimnost odločitvam o klasifikacijah hibridov (kakršne so na primer knjige o Juretu avtorjev Lucy in Stephena Hawkinga) glede na njihov namen, saj je material, iz katerega knjige izhajajo, bolj apriorno določen, namen pa je vsekakor lahko aposteriorno kritično premišljen na podlagi izkušenj in znanj strokovnjaka, ki knjigo razvršča.

Na podlagi tega kratkega razgleda zunaj meja poučne knjige za otroke in mladino v slovenskem literarnem prostoru, ki nam je omogočil predvsem kritičen, primerjalni razgled na sam izraz poučna knjiga, bi zdaj lahko ponudili tudi poizkus opredelitve poučne knjige: *Poučna knjiga je knjiga za otroke in mladino, ki primarno izhaja iz dejanskih informacij o našem okolju in nas samih, njihovo podajanje ni podrejeno literarni obdelavi, njen glavni vzgib pa je informiranje, lahko tudi motiviranje, torej predvsem poučevanje.*

Opredelitev je seveda primarno dinamična, kar pomeni, da ne določa le, katere knjige lahko označimo kot poučne, temveč tudi knjige (bodisi nova dela bodisi nov premislek že izdanih del) sodoločajo opredelitev poučne knjige in njeno potencialno spreminjanje. Pri tem imajo bistveno vlogo že omenjeni hibridi, ki pogosto ne predstavljajo le del, ki so najbolj problematična za klasifikacijo, temveč predstavljajo

tudi dela, ki so v okviru produkcije specifičnega časa in prostora pogosto najbolj domišljena, kakovostna in vplivna.

Razgled čez področja, na katera meji poučna knjiga, in snovanje opredelitve poučne knjige pa sta nam ponudila še eno ugotovitev, bistveno za razumevanje poučne knjige, njenega ustvarjanja in umeščanja. Poučna knjiga je namreč knjiga na preseku, je knjiga, ki združuje strokovno znanje z elementi umetnosti in pedagogike oz. poznavanja svojih specifičnih bralcev (otrok in mladine) in njihovega načina razmišljanja. Avtor dobre poučne knjige je tako lahko samo nekdo, ki je strokovnjak s področja, ki ga opisuje, ali pa to področje vsaj zelo dobro pozna, ki ima občutek za jezik in estetiko na splošno ter razume svoje specifične bralce in njihove potrebe. Enako vešči na vseh treh področjih delovanja bi morali biti tudi ilustrator ali oblikovalec tovrstnega dela, urednik, lektor in/ali prevajalec, založnik itn. Ob kakovostnem in kompleksnem sodelovanju različnih deležnikov, soudeleženih pri oblikovanju knjige, seveda ni potrebno, da je znanje z vseh treh področij vedno združeno v eni osebi, potrebno je, da so vsa znanja združena v končnem izdelku. Prav zaradi stalne razpetosti med tri raznolika področja (če jih, nekoliko površno označimo kot znanost, umetnost in pedagogiko) se poučna knjiga v slovenskem literarnem prostoru pogosto znajde na »nikogaršnji zemlji«. Nimamo namreč niti institucij, ki bi podpirale poučno knjigo (te so bodisi namenjene umetnosti in torej predvsem leposlovju, bodisi izobraževanju in torej predvsem učbenikom, bodisi znanosti in torej predvsem znanstveni literaturi, namenjeni odraslim bralcem), niti strokovnjakov, ki bi se ukvarjali z vrednotenjem in analizo poučne knjige, niti medijev, kjer bi svoje ugotovitve in opažanja lahko objavljali, niti založnikov in urednikov, ki bi bili vešči vseh treh področij in bi tako lahko usmerjali tudi avtorje, ilustratorje, prevajalce, strokovne pregledovalce itn., ki naj sodelovali bi pri izdaji kakovostnih poučnih knjig. Do njihovega sodelovanja v slovenskem prostoru najpogosteje ne pride, saj velik del izvirnih slovenskih poučnih knjig vsaj v zadnjem obdobju izide pod okriljem samozaložb ali manjših založb (glej na primer Učman, 2013; Zorec, 2013).

Kakovostna poučna knjiga je, kot smo prikazali, izjemno kompleksna, stanje na področju izdajanja takih knjig v slovenskem prostoru pa danes ni spodbudno. A katere sploh so bistvene lastnosti dobre poučne knjige, h katerim bi bilo treba stremeti, lastnosti, ki jih upošteva tudi strokovni uredniški odbor *Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig* ob vrednotenju vsakoletne produkcije poučnih knjig?

Kaj potrebuje dobra poučna knjiga

Glavnim lastnostim dobre knjige, katerih analiza temelji predvsem na večletnem delu in izkušnjah strokovnega odbora *Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig* (Lavrenčič Vrabec in Mlakar, 2013; Kemperle et al., 2012; Kemperle et al., 2011; Lavrenčič Vrabec et al., 2010; Lavrenčič Vrabec et al., 2009), bomo sledili na podlagi primerov dobrih praks iz preteklih let.

Za sodobno poučno knjigo velja, da se kot njena konkurenca v množici zakladnic znanja vse bolj pojavljajo tudi drugi mediji, od poučnih filmov in oddaj do ustreznih strani na svetovnem spletu. Če so otroci preteklih generacij poučne knjige še uporabljali za to, da so v njih (samo) poiskali želeno informacijo ali kratko razlago, jih danes tovrstne podatke večina poišče na medmrežju. Ena od lastnosti, ki v množici drugih medijev odlikujejo dobro poučno knjigo, je tako zaokroženost in obvladovanje izbrane tematike.

V dobri poučni knjigi mora biti izbrana tematika predstavljena temeljito in zakroženo, otroku mora ponuditi tako temeljno znanje, na podlagi katerega lahko vstopi na področje, kot posamezne zanimivosti ali bistvene zahtevnejše informacije oziroma

nadgradnje temeljnega znanja. Pri tem bi izpostavila koncept zbirke *Pustolovec*, ki je pri založbi Mladinska knjiga izhajala med letoma 2010 in 2012. Vse knjige iz zbirke so razdeljene na tematska sklopa »Pregledno« in »Podrobno«. Tako so v knjigi *Dinozavri* v prvem delu predstavljeni doba dinozavrov, življenje dinozavrov in odkrivanje dinozavrov, v drugem delu pa, v okviru skupin rastlinojedi in mesojedi dinozavri, posamezni izbrani rodovi dinozavrov (Long, 2012). V knjigi *Izumi*, pa je v delu »Pregledno«, naslovljenem »Svet izumov«, najprej razloženo, kaj je izum, na kratko pa so predstavljeni zgodovina izumov in prvi izumitelji. V delu »Podrobno« pa so potem, na podlagi temeljnega znanja, kaj izum sploh je, predstavljeni številni izbrani veliki izumi (Glenn, 2011).

Poleg tematske zaokroženosti in enotnosti je za dobro poučno knjigo zelo pomembno tudi, da je celoten način predstavitve enotno namenjen izbrani starostni skupini. Temu morajo biti podrejeni izbor tematike, raven razlage in načini predstavljanja tematike, od ilustracij, razpredelnic in shem do interaktivnih pripomočkov, kakršni so zavihki ali premikajoči se deli knjig. Že omenjena zbirka *Pustolovec* je s svojimi natančnimi, a razumljivi razlagami, številnimi shemami, ki odlično povzemajo in dopolnjujejo besedilo, ter izdelanimi računalniškimi ilustracijami namenjena predvsem osnovnošolcem druge polovice osnovne šole. Pravzaprav je to starostna skupina, h kateri je usmerjena večina poučnih knjig, saj v tem starostnem obdobju otroci že razumejo natančnejše razlage, v pomoč pri razumevanju pa so jim tudi razpredelnice in sheme. Za otroke iz zgodnejšega starostnega obdobja pa morajo biti razlage še bolj preproste, teme dodatno prilagojene njihovem zanimanju (v zbirkah, namenjenih otrokom iz predšolskega obdobja ali prve polovice osnovne šole, skoraj nikoli ne manjkajo knjige o živalih ali vozilih), ilustracije bolj nagovarjajoče, sheme in razpredelnice pa po navadi zamenjajo zavihki in gibajoči se deli knjig. Nekaj kakovostnih zbirk prevedenih poučnih knjig, namenjenih predvsem mlajšim otrokom, je v zadnjih letih izdala založba Učila International. Zbirka *Odkrivam svet*, ki je izhajala v letih 2006–2009, je namenjena otrokom v predšolskem obdobju, izbrane teme, od *Piratov* (2009) in *Vremena* (Wernsing-Botmeyer, 2009) do *Dinozavrov* (2008) in *Mladičkov* (2009), pa so hkrati preproste in točno razložene, podkrepljene s smiselno postavljenimi zavihki in privlačnimi, nazornimi ilustracijami. V letu 2013 pa je začela izhajati zbirka *Kaj?Kako?Zakaj?*, namenjena predšolskim otrokom in mlajšim osnovnošolcem. Razlage so zdaj nekoliko bolj kompleksne, čeprav še vedno lahko razumljive, avtorji spretno prepletajo temeljno znanje in zanimivosti, privlačne za izbrano starostno skupino (v delu *Odkrivamo vesolje* otroci spoznajo planete v našem Osončju, izvejo pa tudi, kako lahko astronauti v breztežnostnem prostoru uporabljajo stranišče (Erne, 2013)), besedilo pa je podkrepljeno tako s številnimi nazornimi ilustracijami kot tudi s smiselno postavljenimi zavihki in nekaterimi, sicer redkimi, shematskimi prikazi.

Zaokroženost tematike in prilagojenost isti ciljni skupini sta tako prednosti dobre poučne knjige, ki ju iskanje ustreznih podatkov po medmrežju le težko nadomesti, čeprav ju, ob smiselni uporabi, vsekakor lahko dopolni. Še ena lastnost dobre poučne knjige, ki otrokom ne le zagotavlja kakovostne in ustrezne informacije, temveč jih hkrati »vzgaja« v kritične pretresovalce informacij, ki bodo pozneje lažje in pravilneje uporabljali tudi druge medije, z medmrežjem na čelu, pa je nujnost kritičnega pretresa uporabljenih podatkov in ovrednotenja virov. Verjetno ni treba posebej poudarjati, da je dobra poučna knjiga lahko le tista, ki kritično pretrese vse uporabljene podatke. Ker se mnogokrat zgodi, da avtorji poučnih knjig, na žalost največkrat prav tistih bolj interaktivnih, ki temeljijo na večdimenzionalnem nagovarjanju ciljnega občinstva in estetiki prikaza, niso tudi strokovnjaki s področja, se v poučne knjige na žalost mnogokrat prikradejo le delno točne ali celo nepravilne informacije. Po navadi gre za družbeno sprejete mite, ki pa so bili v znanosti že ovrženi. Takšen je na primer koncept zemljevida okusov na jeziku (receptorje za posamezne okuse naj

bi našli na določenih delih jezika), ki je v družbi splošno sprejet kot resničen, v svetu znanosti pa je bil že večkrat ovržen (glej Wanjek, 2006), saj naj bi bili receptorji za posamezne okuse razporejeni po vsem jeziku (tako zemljevid okusov ne predstavlja poenostavljenega, temveč preprosto napačen in ovržen model). »Jezikovni zemljevid« je tako (napačno) predstavljen v skoraj vseh poučnih knjigah o telesu in čutilih (med drugim tudi v sicer odličnih knjigah, ki pri prikazu drugih pojmov in problemov otrokom ponujajo ustrezne in kakovostne razlage, na primer v knjigi *Moje zanimivo telo* (Hedelin, 2007)), takšne, ki bi ponudila znanstveno ustrezno razlago, pa, vsaj glede na moje poznavanje področja poučne knjige, v slovenskem literarnem prostoru ni. Gre torej za zelo vztrajno napako, za odpravo katere bi morali ustvarjalci (na primer avtor, ker gre pri slovenskih poučnih knjigah o telesu predvsem za prevode, pa na primer tudi prevajalec, urednik ali strokovni pregledovalec, če ta obstaja) preseči nabor ustaljenih virov (na primer druge poučne knjige, »družbeno znanje« ali starejšo znanstveno literaturo) in poseči po sodobnih znanstvenih virih.

V sodobni družbi množice informacij, v kateri so informacije skoraj vedno na voljo, zelo vprašljivi pa sta njihova ustreznost in kakovost, sta kritičen pretres informacij in ovrednotenje virov izjemno pomembna. Zato bi izpostavila dve poučni deli, ki ne le uporabljata kritično pretresene informacije, temveč hkrati tematizirata sam kritični pretres informacij. Rainer Köthe v delu *Astronomija, preproste razlage*, ki ga je leta 2010 izdala Tehniška založba Slovenije, poleg natančnih razlag pojavov v našem vesolju in navodil za opazovanje neba ponudi tudi kritični pogled na astronomiji »sorodna« polja, kakršno je astrologija. Kritični znanstveni pogled ni samo navržen v smislu: takšni pogledi niso znanstveni, zato so napačni, temveč smiselno utemeljen, bralce pa s tem spodbuja h kritičnemu samostojnemu razmišljanju in vrednotenju informacij. Podobno Boris Vezjak v *Sokratovem Pojmovniku za mlade*, ki ga je leta 2011 izdala založba Arestej, kritično pretresa vire, ki nam iz oddaljene zgodovine pričajo o Sokratovem življenju. Različne vire na začetku knjige predstavi in sooči, bralcu pokaže orodja za njihovo vrednotenje, hkrati pa ob sestavljanju zgodbe o Sokratu ves čas pušča odprte možnosti za drugačne resnice, ki so ob tovrstni subjektivnosti in zgodovinski oddaljenosti virov neizogibne.

Ena od glavnih lastnosti dobre poučne knjige, ki nikakor ni posebnost knjižne oblike podajanja informacij, temveč je ključna za kakovostno poučevanje prek katerega koli medija, pa je dobra razlaga. Razlaga, ki je strokovno točna in kompleksna, hkrati pa razumljiva, nazorna in prilagojena starostni skupini. Pri tem razlaga v dobri poučni knjigi nikakor ni samo zapisana definicija pojma. Za podajanje informacij je zelo dobrodošlo, če avtor poleg jezika uporabi tudi druga sporočilna sredstva, od ilustracije do shematskega prikaza, ki razlago naredijo še bolj celovito in razumljivo. Ena od pastí poučnih knjig je, da, predvsem knjige v slogu enciklopedij, ponudijo množico sicer zanimivih in lepo prikazanih informacij, prostora za temeljito razlago pa jim na ozko odmerjenem prostoru zmanjka. Ob koncu branja so mladi bralci zasičeni z informacijami in morda celo zadovoljni z množico zanimivosti, ki jim jih je knjiga ponudila, a na novo pridobljenega znanja pravzaprav ne razumejo, predvsem pa ga težko povežejo med seboj ali nadgradijo. Pri tem bi kot zelo dober primer, ki kljub enciklopedični naravi presega takšen okvir, izpostavila knjigo Roberta Dinwiddia *Drobci znanosti*, ki je leta 2010 izšla pri Tehniški založbi. V njej avtor, kot pove že naslov, predstavi posamezne drobce znanosti, a namesto trosenja informacijskih drobtinic se odloči za izbor nekaterih ključnih konceptov, pojavov in teorij ter jih s pomočjo izdelanih shematičnih prikazov kakovostno razloži. Seveda nekaj strani o kvantni mehaniki bralcu ne bo ponudilo zadostnega razgleda čez to področje, bo pa Dinwiddiev prikaz (ki sicer presega marsikatero srednješolsko predstavitev tega področja) ponudil bralcu, da se ozre čez področje, dobi občutek o naravi kvantne mehanike, razume nekatere najosnovnejše koncepte in se na podlagi tega odloči za morebitno nadaljnje branje literature, osredotočene na posamezno problematiko, ki se mu

je zdela posebej zanimiva. Dinwiddie razlage so tako še vedno zelo zgoščene, a hkrati strokovno točne in kot take za prva srečanja s področjem zelo smiselne. Je pa, nedvomno, takšen zgoščen, a hkrati točen prikaz mogoč le pri poučni literaturi, namenjeni starejšim mladostnikom (starejšim osnovnošolcem in predvsem srednješolcem, ne nazadnje pa tudi odraslim), medtem ko si morajo knjige, namenjene mlajšim bralcem, za predstavitev posameznih problemov nedvomno vzeti več prostora. Pri tem se pogosto pojavlja problem razmerja med razumljivostjo in točnostjo. Zaradi občutljivega razmerja med področji znanosti, estetike in pedagogike, na katerem morajo loviti svoje ravnotežje dobre poučne knjige, se nemalokrat zgodi, da so razlage bodisi strokovno točne, a (povsem) neprimerne za starostno skupino, ki ji je delo v osnovi namenjeno, bodisi enostavne in razumljive, a hkrati nepopolne ali celo napačne. Pri tem bi izpostavila delo *Moje zanimivo telo* avtorice Pascale Hedelin, ki je leta 2007 prvič izšlo pri Tehniški založbi. Avtorica ciljnim bralcem – predšolskim otrokom in otrokom z začetka osnovne šole – ustrezno, s pomočjo številnih ilustracij, zavihkov in interaktivnih orodij, razloži nekatere zapletenejše pojme in procese, kot so na primer razvoj dojenčka v maternici, delovanje mišic ali vid. Kljub poenostavitvenosti razlage (z izjemo problematičnega »jezikovnega zemljevida«, ki smo ga omenili na prejšnjih straneh) tako avtorica uspe kakovostno in točno razložiti kompleksne pojme in procese.

Kot smo videli pri vseh obravnavanih lastnostih dobre poučne knjige, ta nikakor ne temelji samo na izpopolnjeni gimnastici jezika. Brez kakovostnih ilustracij in oblikovanja dobre poučne knjige pravzaprav sploh ni, pogosto pa kakovostni prikazi temeljijo tudi na uporabi preiščljeno postavljenih in oblikovanih shem, zavihkov in drugih interaktivnih orodij. Prav zato je pri poučni knjigi, še toliko bolj kot pri leposlovju, kjer lahko dobra knjiga sloni skorajda povsem na izdelanem jeziku (z dobrim slogom, fabulo in slovnično pravilnostjo), pomembno, da pri njeni izdelavi sodelujejo različni strokovnjaki. Ti poskrbijo tako za interakcijo med jezikom in drugimi orodji kot za estetiko in točnost nejezikovnih orodij in ne nazadnje za osnovno urejenost celotnega gradiva, od razporeditve pa do preloma strani, ki, kljub temu da zvenijo kot postransko obrtniško delo, mnogokrat pokvarijo sicer dober izdelek. Za odlično poučno delo so tako odlične ilustracije (in odlično oblikovanje v celoti) prav tako pomembne kot odlično besedilo. Pri tem bi izpostavila nekaj odličnih izvorno slovenskih izdelkov, ki temeljijo prav na koheziji odličnih in izvirnih ilustracij in besedila. Taka je na primer knjiga *Zelišča male* čarovnice avtorice Polonce Kovač in ilustratorke Ančke Gošnik Godec, ki je prvič izšla pri Mladinski knjigi leta 1995. V delu ilustratorka z zelo estetskimi in hkrati izjemno natančnimi ilustracijami, ki bralcu o zeliščih in njihovih lastnostih povedo več od dobrih fotografij, dopolnjuje izvorno besedilo, kjer se fiktivna zgodba o mali čarovnici prepleta s poučnimi informacijami o zeliščih. Še en primer zelo kakovostnega prepleta ilustracije in besedila, tokrat namenjenega starejšim bralcem, pa je delo avtorja Mira Cerarja in ilustratorja Izarja Lunačka *Kako sem otrokom razložil demokracijo*, ki je izšlo pri Cankarjevi založbi leta 2009. V njem avtor in ilustrator z natančnimi, a razumljivimi razlagami ter komičnimi, a hkrati prav tako informativnimi stripi mladostnikom predstavljata razmeroma zapletene, a hkrati za razumevanje našega političnega, pravnega in družbenega sistema nujne pojme. Pri tem ilustracije v obliki stripov s svojo komičnostjo hkrati rahljajo zahtevno besedilo in ga pomembno osvetljujejo z druge strani.

Kje se izgubijo dobre izvorne poučne knjige in zakaj jih potrebujemo

Vse bistvene lastnosti kakovostne poučne knjige temeljijo na ravnovesju vseh plasti poučne knjige: strokovne, umetniške in pedagoške. Sem sodijo zaokroženost tematike in usmerjenost k enotni starostni skupini, kritični pretres uporabljenih podatkov

in virov, dobra razlaga, ki je hkrati razumljiva in točna, ali pa kakovostno oblikovanje z estetskimi in hkrati nazornimi ilustracijami, shemami in interaktivnimi orodji.

Prav zato je nujno, da pri izdelavi poučne knjige sodelujejo strokovnjaki z različnih področij – le stežka je znanstvenik, ki je hkrati vešč slogovno izpiljenega in dovolj preprostega jezika, tudi dober oblikovalec ali celo ilustrator ter pretanjen poznavalec posebnih potreb svojih specifičnih bralcev.

Tu pa nam v slovenskem literarnem prostoru manjka še nekaj vaje v plodnem sodelovanju, saj marsikdaj potencialno zelo izvirni in kakovostni izdelki ostanejo na pol poti, kar se na primer jasno kaže v lanski produkciji izvirne slovenske poučne knjige. Ta je ponudila kar nekaj zanimivih idej in dobrih prijemov (*glej* Maček, 2013; Zorec, 2013; Bavec, 2013), a prav nobenega vsestransko odličnega izdelka. Nedvomno je to tudi odraz posebnega stanja v slovenskem literarnem prostoru, kjer poučni knjigi manjka strokovne in medijske podpore in kjer pri ustvarjanju književnih del pogosto izostane prepotrebno sodelovanje med različnimi strokovnjaki, kar je na področju kompleksne poučne knjige še toliko bolj pomembno.

Dobra poučna knjiga lahko nastane samo s povezovanjem področij. Posledično pa lahko na to potovanje odpelje tudi svoje bralce, bodisi samo občasne bralce, ki jih na primer zanimajo poizkusi, tuje dežele ali pa torte in bodo s pomočjo poučne knjige stopili v svet knjižnic, branja in literature, ali pa knjižne molje, ki bodo s pomočjo poučne knjige razširili svoja obzorja in spoznali skrivnostne svetove kemijskih elementov, pustolovščine, ki jih obljublja veselje, ter skrivne mehanizme gospodinjstev aparatov in družbenih sistemov. Srečanje z dobro poučno knjigo je za mlade bralce (velike bralce in znanstvenike/kuharje/itn. v nastajanju) nedvomno pomembno, zato njeno mesto gotovo ni na nikogaršnji zemlji med različnimi področji.

Viri

- Bavec, M. (2013). *Zgodbe iz podzemlja*. Ilustrirala T. Zen. Ljubljana: Študentska založba.
- Cerar, M. (2009). *Kako sem otrokom razložil demokracijo*. Ilustriral I. Lunacek. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dinozavri* (2008). Prevod P. Piber. Zbirka Odkrivam svet. Tržič: Učila International.
- Dinwiddie, R. (2010). *Drobci znanosti*. Prevod A. Tomše. Ljubljana: Tehniškazaložba Slovenije.
- Erne A. (2013). *Odkrivamo veselje*. Prevod P. Anžlovar. Zbirka Kdo? Kaj? Zakaj? Tržič: Učila International.
- Glenn, M. (2011). *Izumi*. Prevod S. Kuščer. Zbirka Pustolovec. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hedelin, P. (2007). *Moje zanimivo telo*. Prevod M. Kralj. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Kemperle, K. et al. (2012). *Algoritem arene: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2012: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2011*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Kemperle, K. et al. (2011). *Geneze – poti v bistroumne nesmisle: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2011: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2010*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Kovač, P. (1995). *Zelišča male čarovnice*. Ilustrirala A. Gošnik Godec. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Köthe R. (2010). *Astronomija: preproste razlage*. Prevod L. Jevsenak. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Lavrenčič Vrabec, D., Mlakar, I. (2013). *Ekvilibristika branja: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2013: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2012*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Lavrenčič Vrabec, D. et al. (2010). *Ozvezdje knjiga: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2010: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2009*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Lavrenčič Vrabec, D. et al. (2009). *Pogled na drugi stran: priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2009: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2008*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Long, J. (2010). *Dinozavri*. Prevod K. Berden. Zbirka Pustolovec. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Maček I. (2013). *Mikokaj ali mala knjiga o mikorizi*. Ilustrirala M. Fo. Ljubljana: Biotehniška fakulteta.

- Mladički* (2009). Prevod M. Žnidar. Zbirka Odkrivam svet. Tržič: Učila International.
- Pirati* (2009). Prevod P. Piber. Zbirka Odkrivam svet. Tržič: Učila International.
- Pravilnik za podeljevanje nagrade za Najlepšo slovensko knjigo. Pridobljeno 11. 8. 2014 s spletne strani: http://www.gzs.si/slo/panoge/zbornica_knjiznih_zaloznikov_in_knjigotrcev/pravilniki_pogodbe_predpisi/59210.
- Seznam stvarne literature in priročnikov na spletni strani založbe Miš. Pridobljeno 11. 8. 2014 s spletne strani: <http://www.zalozbamis.com/knjige/stvarna-literatura-in-prirocniki/>.
- Seznam priporočenih »non-fiction« knjig spletne strani www.goodreads.com. Pridobljeno 11. 8. 2014 s spletne strani: http://www.gzs.si/slo/panoge/zbornica_knjiznih_zaloznikov_in_knjigotrcev/pravilniki_pogodbe_predpisi/59210.
- Ucman, R. (2013). Ekološki zeliščni vrt. Domžale: Kozmos.
- Valetič, Ž. (2012). 15 x 3 naslovi stvarne literature in esejistike 2012. Pridobljeno 11. 8. 2014 s spletne strani: http://www.bukla.si/?action=clanki&limit=12&article_id=2136.
- Vezjak, B. (2011). *Sokratov pojmovnik za mlade*. Ljubljana: Arestej.
- Wanek, C. (2009). The Tongue Map: Tasteless Myth Debunked. LiveScience. Pridobljeno 11. 8. 2014 s spletne strani: <http://www.livescience.com/7113-tongue-map-tasteless-myth-debunked.html>.
- Wernsing-Botmeyer B. (2009). *Vreme*. Prevod N. Božič. Tržič: Učila International.
- Wikipedija – razlaga pojma Sachbuch. Pridobljeno 11. 8. 2014 s spletne strani: <http://de.wikipedia.org/wiki/Sachbuch>.
- Wikipedija – razlaga pojma non-fiction. Pridobljeno 11. 8. 2014 s spletne strani: <http://en.wikipedia.org/wiki/Non-fiction>.
- Zorec, M. (2013). *Zabavna naravoslovna delavnica*. Grosuplje: Knjigca.

> **Dr. Tina Bilban** je raziskovalka na Inštitutu Nove revije, literarna kritičarka in recenzentka, samozaposlena na področju kulture.
 Naslov: Inštitut Nove revije, Gospodinjska ulica 8, 1000 Ljubljana; Dr. Tina Bilban, Tacenska cesta 123 a, 1000 Ljubljana
 Naslov elektronske pošte tinabilban@gmail.com